

A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar nyelv¹

Preambulum

A Magyar Tudományos Akadémiának alapításától fogva fontos küldetése a magyar nyelv művelése, védelme, a magyar tudományos nyelv ápolása, megtartása. Alapítóink felismerték, hogy a nemzeti önállóság, a népesség jólléte és az ország fejlődése elválaszthatatlanul összefonódik a magyar nyelv ápolásával és a magyar tudomány művelésével. A nemzeti identitás, a nyelv, a kultúra és a tudomány együttélése, fejlődése és erős kapcsolata, egymásrautaltsága kiállta a történelmi viharok próbáját. Az Akadémia 1825-ös alapítása óta jelentősen megváltozott a társadalmi, gazdasági és politikai környezet, benne a tudomány művelése és a magyar nyelv helyzete is. A kor kihívásaira mindenkor hiteles, tudományosan megalapozott választ kereső Akadémia eredeti küldetésével összefüggő feladatai kiteljesedtek, és egyben változtak is az elmúlt kétszáz év során. Ezért az Akadémia tudományos közösségének újra kell értelmeznie küldetését és meg kell határoznia időszerű feladatait.

Az anyanyelvünk nem csupán a hasznossága miatt fontos számunkra, hanem mint a *nemzeti önazonosságunkat és összetartozásunkat egyedülállóan kifejező érték* is, amelyet a maga gazdagságában kell átörökítenünk a jövő nemzedékeknek. Bármely más nyelv, így a tudományban ma leginkább elterjedt angol nyelv számunkra elsősorban *eszközként jelent értéket*. Ezek az értékek együtt szolgálják a tudományművelés célkitűzéseinek elérését, a tudásszerzést és -közvetítést, a tudományos tájékozódást, együttműködést, valamint a tudományt művelők hazai és nemzetközi versenyében való sikeres helytállást. A kutatóknak ez a törekvése is összhangban van a nemzet érdekével. Tévútra vinne bennünket az akadémiai küldetés két fontos elemének, a magyar nyelv gondozásának és a tudományos kiválóságra való törekvésnek a szembeállítás vagy az egyik előnyben részesítése a másik rovására.

Az MTA köztestületi tagjainak többsége kiemelt feladatnak tekinti anyanyelvünknek és a magyar nyelvnek mint tudományos nyelvnek a folyamatos ápolását, a tudományágak gyors fejlődését követő gondozását. A tudomány elkötelezett művelői közötti vita elsősorban e megőrzés mikéntjéről szól.

Az MTA elnöke e vitának teret adva nyilvános akadémiai fórumot indított a köztestület tagjai számára, amelyen kifejthették véleményüket. A fórum beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Fontos hozadéka, hogy segített értékelni a magyar nyelv tudományosságban betöltött szerepét, helyzetét, és nagy segítséget jelent annak meghatározásában, hogy a jövőben az Akadémia milyen intézkedésekkel szolgálja a magyar nyelv ápolásának nemes ügyét.

¹ Készítette a Magyar Tudományos Akadémia elnöke által felkért szerkesztőbizottság, amelynek elnöke Prószéky Gábor, az MTA doktora, tagjai Csépe Valéria, az MTA rendes tagja, Borsos Balázs, az MTA levelező tagja és Oberfrank Ferenc köztestületi igazgató (MTA Titkársága).

A magyar nyelv helyzete és a tudományos nyelvhasználat

Fő célok, feladatok, lehetőségek

1. A magyar nyelv, a magyar nemzeti identitás fontos eleme nincs veszélyben

Anyanyelvünk mindennapi kommunikációnk és a tudomány nyelve, ezért fejlődésének értő támogatása és gondozása a tudományért felelős intézmények kiemelt feladata, amelyben az MTA sokoldalúan és hatékonyan vesz részt.

Az Akadémia 2021-ben az Alapszabályába illesztette a magyar nyelv helyes használatára felhívó alábbi bekezdést: „*Asz. 3. § (6) Az Akadémia támogatja a magyar nyelv történetének, szókincsének, nyelvtanának a kutatását, a kutatások eredményeinek a kiadását és a magyar tudományos szaknyelv művelését. Minden köztestületi tagjától elvárja, hogy nyilvános megnyilatkozásaikban, különösen publikációikban, valamint tudományos tevékenységük területén szigorúan, példát mutatva tartsák be anyanyelvünk szabályait.*”

Ma, a 21. század első negyedének végén, közel az Akadémia alapításának 200. évfordulójához komoly felelőséggel járó feladatunk a nemzeti nyelv digitális jövőjének biztosítása. A fenyegetettséget nem nyelvünk kihalása jelenti, hanem az, ha technológiai támogatás hiányában a magyar nyelv kiszorul a digitális térből. Mivel léteznek a magyar nyelv használatát támogató szoftvereszközök, van magyar nyelvű Wikipédia, van nagy magyar nyelvmodell, veszélyhelyzetről nem beszélhetünk. Az MTA-nak tehát azt a célt kell kitűznie és szolgálnia, hogy anyanyelvünk a digitális térben további fejlesztésekkel és javításokkal folyamatosan betölthesse szerepét.

2. A magyar helyesírás szabályozása megfelelő, ennek elvei mindenki számára megismerhetők, az alkalmazások elérhetők

A helyesírás a nyelvi norma intézményesülésének olyan központi tényezője, amely az egyes nyelvi kultúrákban eltérő, mégis jól meghatározott és követhető szabályozó szerepet játszik. A magyar helyesírási norma egy helyesírási szabályzatban – *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadása – és az ennek értelmezését segítő helyesírási szótárban testesül meg.

A helyesírási norma közvetítése és betartása a történelem folyamán mindig a művelt elit feladata volt. A digitális társadalom világában ez a hagyományos kép alapvetően megváltozott: a digitális tér az internet elterjedt használatának, a közösségi média térhódításának következményeként kitágult, a közlésnek egy új világa nyílt meg. A média táguló köreiből tömegesen jelenhettek meg a nyilvánosság előtt mindazok, akiknek korábban erre semmilyen esélyük sem volt. A digitális kommunikációs térben egyre jobban terjednek a normát nem vagy alig követő szövegek, amelyek az olvasókat elbizonytalanítják. Mindez azzal is jár, hogy egyre nagyobb szükség van és lesz a normát ismerők tanácsára, útmutatására.

3. Az angol nyelvnek speciális szerepe van a tudományban

Az angol nyelvnek a tudomány valamennyi területén egyre elterjedtebb használatáról megállapítható, hogy ez napjainkban elsősorban nem egy nyelv mély, irodalmi ismeretét jelenti, hanem egy olyan készségnek, műveleti tudásnak felel meg, mint amilyen a digitális alkalmazások és eszközök, köztük a számítógépek használata vagy az autóvezetés.

Az angol nyelv értő, megfelelő szintű használata a tudományos életben való boldogulás minimális feltétele, így tanulását ösztönözni kell. A magyar és az angol mint tudományos nyelv szembeállítása ezért is szükségtelen, különös tekintettel arra, hogy a tudomány hazai művelői ezeket tudományterületük hagyományainak és elvárásainak megfelelően részesítik előnyben. Nemzeti érdek ugyanakkor, hogy tudományos eredményeinket országhatárainkon kívül is meg- és elismerjék, s ennek nyelvi eszköze a más, elsősorban az angol nyelven elérhető közlés.

A Magyar Tudományos Akadémia a magyar nyelv szolgálatában

I.

A magyar nyelvhasználat, a magyar nyelv gondozását célzó akadémiai tevékenység, elért eredmények a fórum tükrében

A magyar mint tudományos nyelv támogatásáról az MTA Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Program „A magyar nyelv digitális támogatása a magyar tudományosság szolgálatában” alprogramja gondoskodik. A magyar nyelvi nemzeti programokat alább részletesen ismertetjük (lásd a III. pontot).

A Tudomány a Magyar Nyelvért Elnöki Bizottság kezdeményezésére az MTA doktora cím elnyerése érdekében benyújtott idegen nyelvű értekezésekhez magyar nyelvű összefoglalót kell készíteni, amelyben a pályázó bizonyítja, hogy a tárgyalt témát képes magyar nyelven, tudományterületének alapvető fogalmait, szakkifejezéseit szabatosan használva, tudományos eredményeit érthető és színvonalas szöveggént is megformálni.

2022 óta a *Magyar Tudomány* doktori különszámában megjelennek az adott évben az MTA doktora címet elnyert kutatók disszertációinak magyar nyelvű összefoglalói, így a rövidebb változat nyomtatásban, a hosszabb pedig digitálisan is elérhetővé válik mindenki számára. A Doktori Tanács Titkársága útján kéri a pályázókat, hogy a kivonatok szövegében törekedjenek a magyar szakkifejezések használatára, segítve ezzel kutatótársaik munkáját, az oktatást és a tudományos eredmények igényes közvetítését és népszerűsítését. Hozzá kell tenni, a doktori szabályozás alapvetően magyar nyelvű értekezés készítését várja el, és kivételesnek tekinti az idegen nyelven írott munkát.

Az MTA évről évre jelentős összeggel támogatja a magyar nyelvű tudományos folyóiratok és könyvek megjelentetését. Ennek felelőse a Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottság. A támogatott folyóiratok és könyvek döntő többsége magyar nyelvű (az utóbbi években 85% felett), kivételt képez egy-egy nem magyar nyelvű tudományos könyv. A folyóiratok között korábban több angol vagy „vegyes” (francia, német, angol) nyelvű „Acta” volt, de 2022-től támogatásukat nem ebből a keretből biztosítja az Akadémiai Kiadó, így a folyóiratok között is csak néhány nem magyar nyelvű maradt. A Magyar Tudományos Akadémia törekszik arra, hogy a lehetséges források felkutatásával biztosítsa a támogatásban nem bővelkedő tudományos könyvkiadást, és segítse a humán tudományokban fontos szerepet játszó összegző, szintetizáló művek kiadását.

Az MTA Domus programja támogatja a határon túli magyar közösségek, magyar nyelvű és/vagy tárgyú kutatásokat végző tudományos szervezetek kiadványait.

Az Akadémiai Kiadó által kiadott valamennyi magyar nyelvű tudományos folyóirat megjelentetése az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program (EISZ) támogatásával történik.

Magyar nyelven folynak a hazai tudományos eredményeket bemutató magyar nyelvű ismeretközvetítő és tudomány-népszerűsítő rendezvények, mint a minden évben megrendezett Magyar Tudomány Ünnepe vagy a 2020-ban indított Középiskolai MTA Alumni Program.

Az MTA alapításának 200. évfordulójára kialakított ünnepi program keretében 30, műfajában és terjedelmében eltérő magyar nyelvű tudományos publikáció megjelentetését tervezi az Akadémia, amelyekből 11 már elkészült.

Az MTA Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) a magyar nyelvű tudományos folyóiratok és könyvek nagyobb hazai és nemzetközi láthatóságának, idéztségének érdekében megszervezte a magyar digitális publikációs repozitóriumok minősítésének rendszerét. Közös keresőt fejlesztettek a minősített elektronikus könyvtári adatbázisokhoz (repozitóriumokhoz). A kis egyetemek és kutatóintézetek számára nemzetközileg elismert szerkesztő- és publikációs felületet (Open Journal System) működtetnek. Felállítottak egy, a digitális dokumentumok regisztrációját és nemzetközi nyilvántartásokban való megjelentetését végző irodát (DOI Iroda). Az MTA KIK működteti a legnagyobb hazai nyílt hozzáférésű elektronikus könyvtári adatbázist (REAL).

Az MTA KIK digitális könyvtári adatbázisba helyezi az MTA által kiadott és az MTA által támogatott folyóirat- és könyvsorozatokat, egyes könyveket (1825–1996), törekedve a teljes magyar nyelven megjelent tudományos szövegkorpusz digitális, nyílt hozzáférésű megjelenítésére.

Az MTA részvételével működő Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Programon belül (EISZ) megvalósul a magyar nyelvű tudományos kibocsátás támogatása egybekötve a nyílt tudomány követelményeivel és alapelveivel. Az MTA KIK 2022-től 2 magyar kiadóval, 2023-tól 24 magyar szakkönyvkiadóval kötött olyan szolgáltatási szerződést, mely nyílt hozzáférésű könyvek publikációját biztosítja. Ennek eredménye 2 év alatt, hogy 316 magyar nyelvű nyílt hozzáférésű elektronikus szakkönyv vált – az egész világon – ingyenesen elérhetővé.

II.

Az akadémiai köztestület a magyar nyelv ápolására és fejlesztésére irányuló tevékenysége

1. MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya

Az osztály a témához kapcsolódó szakmai rendezvényeket és könyvbemutatókat tart, emellett nyomon követi az MTA nemzeti programjai közül a Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Programhoz tartozó öt alprogramot. Nyelvtudományi Bizottsága és annak munkabizottságai részt vesznek a magyar nyelvi kutatások szervezésében a finnugor nyelvtudomány, az alkalmazott nyelvészet, a lexikográfia és az elméleti nyelvészet területén. Az osztály figyelemmel kíséri a magyar nyelv oktatásával kapcsolatos problémákat a felső- és a közoktatásban. Az MTA küldetésnyilatkozatának szellemében állást foglal a tudományos kompetenciájába tartozó kormányzati döntésekről. Az MTA támogatásával a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont középiskolás diákok számára évről évre megszervezi a Nyelvészeti Diákolimpiára való kijutáshoz szükséges versenyeket, hogy minél többen megismerjék, és kedvüket leljék a nyelvészet tudományában.

2. Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottság

Az MTA a különféle tudományterületek közös fórumaként működteti az osztályközi állandó bizottságokat, melyek tagjait az Akadémia tudományos osztályai delegálják. A Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottság tagjai az egyes tudományágak folyamatosan változó magyar szókincsének, a szaknyelvek fejlesztésének kérdéseivel foglalkoznak, s fogalmaznak meg ajánlásokat. Egyik fontos feladatuk a magyar szaknyelvi változások követése, az idegen kifejezések magyar nyelvi megfelelőinek elemzése, javaslatok kidolgozása. Kitűzött céljai közé tartozik a tudományterületek, témák, módszerek alapszókincsének gondozása, az új szakkifejezések értelemzavaró változatainak felismerése, a szabatos szaknyelvi változatok használatának szorgalmazása. A bizottság az anyanyelv és a magyar szaknyelv védelmében nyelvpolitikai kérdéseket is szerepeltet a programjai között.

3. Magyar Nyelv a Tudományban Elnöki Bizottság

A 2017-ben alakult elnöki bizottság feladata annak elősegítése, hogy a magyar nyelv megőrizze szerepét a tudományos diskurzusban és a felsőoktatásban. A bizottság az alábbiakat tartotta a legfontosabb megoldandó feladatoknak:

- egy nyilvános terminológiai adatbázis létrehozása és folyamatos fejlesztése;
- a magyar nyelvű tudományos folyóiratok láthatóságának, presztízsének, hatásának növelése;
- a megszűnés határára került magyar nyelvű tudományos könyvkiadás újjászervezése és a jelenleginél sokkal nagyobb arányú támogatása;
- a magyar nyelven való publikálás követelményének a tudományos előmeneteli rendszerbe való beillesztése;

- az EU tanácsi ajánlásaiban megfogalmazott Európai Felsőoktatási Térség (European Higher Education Area, EHEA) és az Európai Kutatási Térség (European Research Area, ERA) feladataihoz kapcsolódva a nyelvi stratégia véleményezése, javaslatok kidolgozása.

Az elnöki bizottság az említettek alapján javasolta egy magyar terminológiai adatbázis és portál létrehozását, kiépítését és fenntartását. A munka 2022-ben megkezdődött, a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpontban megalakult a Terminológiai Kutatócsoport, amelynek feladata egy Magyar Terminológiai Koordinációs Központ megtervezése és létrehozásának előkészítése volt. Jelenleg az MTA Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Programjának „Magyar terminológiastratégia” alprogramja keretében folytatódik a központ kialakítása.

A bizottság megállapítása szerint a magyar nyelvű tudományos folyóiratok nélkülözhetetlenek a magyar nyelvnek a tudományos intézményrendszerben és tevékenységben való fennmaradásához, a magyar tudományos terminológia állandó bővüléséhez, az új tudományos eredmények magyar nyelven történő közvetítéséhez és az oktatásba való bevezetéséhez. A bizottság támogatja azt a törekvést, hogy a magyar kutatók a nemzetközi folyóiratokban angolul publikált eredményeiket magyar tudományos folyóiratokban magyar nyelven is közzétegyék.

4. MTA Nyelvhelyességi Tanácsadó Testület

A Nyelvhelyességi Tanácsadó Testület hatósági megkeresésre ad szakvéleményt a gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről szóló 2001. évi XCVI. törvény előírása szerint. A Nyelvtudományi Kutatóközpontnak az akadémiai kutatóhálózattal együtt 2019-ben bekövetkezett leválasztását követően a testület szervezeti háttérét 2023 óta az MTA Titkársága Köztestületi Igazgatósága biztosítja. A testület a kormányhivatalok megkeresései alapján már számos szakvéleményt adott ki közigazgatási hatósági eljárásokban az idegen nyelvű kifejezések magyar nyelvi környezetben való használatával kapcsolatban. Munkája jó példája az MTA hatósági munkát segítő tevékenységének.

III.

A Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Program

Az MTA elnöke által kezdeményezett, az MTA vezető testületei által támogatott és Magyarország kormányával is egyeztetett nemzeti kutatási programok a magyar társadalom, gazdaság és kultúra számára nemzetstratégiai jelentőségű tématerületeken 2022 óta működnek. Az MTA elnöke a kiválasztott három tématerület kiemelkedő munkásságú és elismertségű vezető kutatóit kérte fel, hogy az MTA Kiváló Kutatóhely minősítéssel rendelkező kutatóhelyek bevonásával állítsanak össze kutatási tervet és támogatási igényt tartalmazó javaslatokat. A benyújtott javaslatok elfogadásáról és támogatásáról az MTA elnöke független programtanácsok véleménye alapján döntött.

1. alprogram: Magyar Nemzeti Helynévtár Program

A program célja a Kárpát-medencei magyar történelmi helynevek gyűjtése és adatbázisba rendezése, ezzel a helytörténeti kutatások segítése. A program keretében kiterjedt együttműködésben 23 magyarországi és külföldi egyetem közel 200 hallgatója vesz részt. Az anyaországi és határon túli gyűjtőutak, folyamatosan bővülő bibliográfiai és etimológiai adatbázisok eredményei közleményekben jelennek meg. Az alprogram honlapján kutatási segédletek érhetők el, köztük Pesty Frigyes 19. századi helynévgyűjtésének kiadatlan része.

2. alprogram: A magyar nyelv digitális támogatása a magyar tudományosság szolgálatában

A program célja a magyar tudományos szaknyelv vizsgálata a magyar nyelvű tudományos szakirodalom adatbázisa, az MTA KIK REAL szövegbázisán. A részt vevő kutatók olyan innovatív rendszert alakítanak ki, amely online repozitóriumok (pl. az MTA KIK REAL) tartalmát nyelvtechnológiai eszközökkel és mesterséges intelligencia segítségével képes ellenőrizni és javítani. Több olyan informatikai modul készült, amely alkalmas a metaadatok automatikus ellenőrzésére.

3. alprogram: A magyar nyelv digitális fenntarthatósága

A HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont nemzeti programjának célja, hogy anyanyelvünk a digitális térben is megőrizze méltó szerepét. A nyelvek digitális támogatását célzó élvonalbeli nemzetközi kutatások a legnagyobb beszélőszámú nyelvekre, elsősorban az angolra összpontosítanak, a kisebb piacot jelentő nyelvek kevesebb figyelmet kapnak. A nemzeti program keretében végzett kutatások a normatív magyar nyelvre fókuszálnak, tehát nem az interneten válogatás nélkül megjelenő tartalmakra, hanem a gondozott szövegekre, valamint a magyar nyelvhatáron kívüli és belüli nyelvváltozatokra, továbbá a rokon uráli nyelvekre irányulnak.

3.1 Magyar Nemzeti Szövegtár 3.0

A legtöbb európai nyelv digitális infrastruktúrájának egyik központi pillére a nemzeti korpusz, amely az adott nyelv nagyméretű, hiteles, reprezentatív mintáját jelenti. A Magyar Nemzeti Szövegtár (MNSZ) jelenleg egy több mint egymilliárd szavas korpusz, amely hat stílusrétegből (sajtó, tudomány, szépirodalom, hivatalos, személyes levelezés, élőbeszéd) tartalmaz szövegeket. A szövegtárban szereplő öt regionális nyelvváltozat bemutatja a magyarországi mellett a határon túli magyar nyelvhasználatot is. A szövegtárat elsősorban a magyar nyelvű korpuszalapú és korpuszvezérelt nyelvészeti kutatásokban alkalmazzák, ezenkívül a bölcsészeti- és társadalomtudományok számos területén is használják. Az MNSZ elterjedt magyar nyelvi korpusz, népszerű a művelt nagyközönség körében is, a regisztrált használók száma meghaladja a 15 000-et. Mára a korábbiaknál sokkal hatékonyabb eszközök és gazdagabb adatkészletek állnak rendelkezésre. Ezekre alapoz a 3.0 verzió, amelynek fejlesztései a korpusz méretét a jelenlegi tízszeresére, azaz 10 milliárd szóra növelik.

3.2 Helyesírási tanácsadó portál 2.0

Az MTA segítségével 2013-ban kialakított *helyesírás.mta.hu* portál hét különböző nyelvtechnológiai eszköz segítségével támogatja a felhasználókat abban, hogy megtalálják a megoldást a felmerülő helyesírási problémáikra. A portál ismerteti az érvényben lévő helyesírási szabályzat magyarázatait is, segítve ezzel az alkalmazást. A jól használható alkalmazásoknak és az egyszerű helyesírási kérdésre könnyen elérhető válaszoknak köszönhetően népszerűvé vált a weboldal. A portálhasználatot elemző legfrissebb statisztikák napi mintegy 70 000 oldallátogatást mutatnak, összesítve ez az erősebb hónapokban túllépi az 1 700 000-et is. Az alprogramban a portál technológiai megújítására kerül sor.

3.3 A magyar nyelv nagyszótára cédulagyűjteményének digitalizációja

A magyar nyelv nagyszótárához készült cédulagyűjtemény első darabjainak összeválogatása már a 19. század végén megkezdődött, számuk az 1950-es évekre meghaladta a négymilliót. A cédulákat alapítása óta a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont (illetve jogelődje, az MTA Nyelvtudományi Intézet) erre kialakított termében tárolták. A szótár munkatársai a cédulaanyag bővítését, az adatgyűjtést az 1950-es években is folytatták. Az ezzel párhuzamosan folyó gyűjtőmunka eredményeként a 20. századi nagy magyar költők számos versének, továbbá az alkotmány teljes szövegének az összes szóadata is dokumentált. Az 1974 és 1995 között rendezett cédulaanyag teljes körű digitális használatához további fejlesztések szükségesek. A minőségi követelményeket az alprogram a Magyar Nemzeti Levéltárral folytatott szakmai konzultáció során állapította meg, a digitalizálási munka a kutatóközpont tulajdonában lévő professzionális dokumentumszkennelrel történik.

3.4 Obi-ugor korpusz és tudástár

A magyar nyelv rokon nyelvei közül a hanti és a manysi képviseli az obi-ugor ágot. Bár a magyar nyelv digitális jelenléte is támogatásra szorul, a kis rokon nyelvek digitális térben való revitalizációjára égető szükség van. Ebben kiemelt cél legközelebbi nyelvrokonaink, a hantik és a manysik nyelvének megőrzését célzó annotált nyelvi korpusz létrehozása.

4. alprogram: Álhírek, áltudományos nézetek nyelvészeti azonosítása

A program célja olyan nyelvészeti alapú digitális tartalomelemző eszközök kifejlesztése, amelyek lehetővé teszik az álhírek, áltudományos nézetek kiszűrését azok nyelvi megformálására alapozva. A program jelentős szövegadatbázisokat hoz létre és fejleszt tovább, valamint mobiltelefonos alkalmazás is készül.

5. alprogram: Magyar terminológiastratégia

A HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont által koordinált program célja a magyar terminológiastratégiai munkák elindítása, a publikációkban is bemutatott kutatások támogatása, valamint mindezek belföldi és külföldi koordinációja. Fontos feladat a

határon túli nyelvészeti kutatóállomásokat tömörítő *Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat* (a Kárpát-medence magyarulakta területein tevékenykedő nyelvészek virtuális kutatóhálózata) működésének összehangolásával egy ingyenesen hozzáférhető, nyolc nyelven elérhető digitális oktatásterminológiai adatbázis létrehozása, egyben egy olyan közös magyar terminológiai adatbázisé, amely segíti az oktatás szaknyelvének Kárpát-medencei harmonizációját.

IV.

Az MTA kutatási programjai által támogatott tudományos tevékenység

A jelen összefoglaló készítésekor áttekintettük a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, a Lendület Program, a Posztdoktori Program és a Prémium Posztdoktori Kutatói Program keretében az elmúlt évtizedekben támogatott, a magyar nyelv minőségi megőrzéséhez, műveléséhez (helyes használatához), ápolásához és tágabb értelemben véve a magyar kultúrához, valamint a magyar tudományos nyelv ápolásához kapcsolódó akadémiai kutatási pályázatokat. Értelemszerűen leginkább a bölcsészettudományok területéről származó, ezen belül is a nyelvészeti és néprajztudományi, illetve a történettudományi kutatások sorolhatók ide. A legtöbb kigyűjtött kutatás nem szorosán „a magyar tudományos nyelv használatáról” szól, de sok olyan kutatás valósult meg, és van folyamatban, amely megerősíti ezt a területet, és összhangban van az Akadémia magyar nyelvvel kapcsolatos küldetésével. Az áttekintés során igen meggyőzően rajzolódott ki, hogy ezek a kutatások milyen széles tartományban szolgálták és szolgálják a magyar nyelvet és kultúrát.

Kiemelendő, hogy a Bolyai-pályázatok magyar nyelven nyújthatók be, és a szakértői testület is hazai szakemberekből áll. A Lendület- és a Prémium posztdoktori pályázatok nyelve alapértelmezetten az angol, hogy külföldi szakértők is részt vehessenek a bírálati folyamatban. A Lendület-támogatásra benyújtott pályázatok 8-10%-ában élnek a pályázók a magyar nyelven való benyújtás lehetőségével.

V.

A Közoktatás-fejlesztési Kutatási Program magyar nyelvi kutatásai

Az MTA részt vesz a hazai közoktatás fejlesztésében, különösen a kutatói utánpótlás biztosításában. A Közoktatás-fejlesztési Kutatási Programot (KFKP) olyan kutatások támogatására működteti, amelyeknek célja a nevelés és az oktatás fejlesztésének új tudományos eredményekkel való megalapozása, a tudásátadás és az érték közvetítés pedagógiai szemléletének és módszereinek megújítását célzó kutatások folytatása.

2022 és 2026 között négy KFKP-kutatócsoport is működik a nyelvtudomány területén. Az egyik projekt egy olyan fejlesztőprogram kidolgozását és megvalósítását vállalta, amelynek célja a felső tagozatos tanulókat oktató pedagógusok felkészítése. A program megvalósulásával tantárgyakba ágyazva válik lehetővé a tanulók olvasási teljesítményének és motivációjának hatékony fejlesztése és követése. Egy további

kutatás az olvasási nehézséggel küzdő gyermekek nyelvi és olvasási készségeinek fejlesztését szolgáló módszertan kidolgozására irányul. Célja új zeneitrening-módszerek kidolgozása és a fejlesztés hatásának vizsgálata multimodális mérési eljárások alkalmazásával, valamint az olvasási nehézség minél korábbi előjelzése, hatékony szűrése online módszerek segítségével. Egy harmadik projekt a magyar középiskolások írásbeliségében tapasztalható jelentős különbségek szociokulturális hátterével foglalkozik. Végül egy további kutatási program célja a hazai iskolarendszer alsó tagozatán alkalmazott olvasástanítási módszerek, valamint a pedagógusok olvasásra vonatkozó fogalomrendszerének megújítása, a szükséges fejlesztés elméleti és gyakorlati megalapozása osztálytermi kutatások keretében.

VI.

Az Akadémia Domus programja a határon túli magyar tudományosság támogatására

Az Akadémia Domus programja 26. éve támogatja a magyar tudományosság intézményesülését a szomszédos országokban, és segíti a magyar közösségek szempontjából fontos magyar tudományos műhelyek fejlődését, a hazai és a határon túli tudományos műhelyek közötti kapcsolatokat. A támogatások döntő részben a magyar nyelvre vonatkozó akadémiai küldetéssel összefüggő határon túli feladatok ellátására fordítódnak.

A Domus-pályázatok 2024. évi forrása összesen 180 millió forint, amivel az Akadémia a szomszédos országokban működő magyar tudományos szervezetek működését, kiadványait, kutatók, kutatócsoportok tudományos publikációit, nemzetközi konferencia-részvételét, szülőföldi és magyarországi kutatásait segíti egyszeri támogatásokkal, ösztöndíjakkal és kiemelt alkotói programokkal. A 25 év alatt közel ötezer sikeres pályázat és egyéni meghívás útján mintegy másfél ezer határon túli magyar kutató munkásságát támogatta a program Felvidékről, Kárpátaljáról, Erdélyből és a Vajdaságból.

VII.

A Magyar Tudomány Ünnepe (MTÜ) rendezvénysorozat szerepe az Akadémia magyar nyelvi küldetésének szolgálatában

Közfeladatainak megfelelően az Akadémia rendszeresen szervez országos és nemzetközi jelentőségű tudományos konferenciákat, eseményeket. Ezek között fontos szerepet kapnak a tudományos eredményeket a nagyközönségnek és a döntéshozóknak bemutató programok is. A minden év november 3-án kezdődő Magyar Tudomány Ünnepe az MTA legjelentősebb, az érdeklődők széles köre számára nyitott rendezvénye.

Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya minden évben szervez – több esetben más osztályokkal, szervezetekkel együtt – a magyar nyelvvel kapcsolatos,

MTÜ-rendezvényként megtartott tudományos ülést, konferenciát, emlékülést. Témáik között szerepeltek az anyanyelvet fenyegető veszélyek, az automatizált helyesírási tanácsadás nyelvtechnológiai módszerekkel, az anyanyelvoktatás „visszahumanizálása” az oktatásban, a tudásépítés lehetőségei és akadályai a nyelvtanórákon vagy a határon túl élő magyar beszélőközösségek nyelvhasználati kérdései. Jelentős eseményként említhető a határon túli magyar nyelvészeti kutatások bemutatása, a magyar nyelv használati határainak megismerése; illetve konferenciák például a következő kérdésekben: a nyelvi jogok és a valóság a kisebbségi létben, az őshonos magyar nyelv és nyelvközösség helyzete az ezredforduló utáni világban, a szövegértés kérdései, Benkő Loránd és az erdélyi magyar nyelvtudomány.

VIII.

A magyar nyelv szolgálata a Középiskolai MTA Alumni Program keretében

A programot Freund Tamás, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke indította el 2020-ban azzal a céllal, hogy a legfogékonyabb korosztály, a középiskolások körében népszerűsítse a tudományos és kreatív gondolkodást. Az MTA Alumni Program segít kapcsolatot teremteni az Akadémia köztestületébe tartozó kutatók és a Kárpát-medencei középiskolák között. A programban részt vevő iskolák felkérhetik a programba regisztrált kutatókat, hogy látogassanak el intézményükbe, és beszélgessenek a diákokkal kutatásaikról, életpályájukról, a tudományos módszerről. Az indulás óta csaknem 300 iskola és közel 1700 kutató csatlakozott a programhoz, akik több mint 500 előadást tartottak korábbi középiskolájuk mai diákjainak.

A programban 157 kutató vesz részt az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályához tartozó akadémikusok és köztestületi tagok közül. A program akadémiai koordinálói 59 olyan rendezvényt tartanak nyilván, amelyen a magyar nyelv és irodalom volt a téma. Számos felvétel készült a középiskolai előadásokról és az előadókkal folytatott beszélgetésekről, ezek az interneten és az MTA dokumentumtárában is elérhetők.

IX.

A Magyar Tudományos Művek Tára szerepe a magyar nyelvtudomány és a magyar nyelvű tudományosság támogatásában

A Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) a modern hazai tudományos bibliográfia, az elmúlt évtizedek hazai tudományos publikációinak – köztük a magyar nyelvűeknek – a teljes nyilvántartása. Az adatbázisban közel 1,4 millió tisztán magyar nyelvű közlemény bibliográfiai leírása található, ezek 98%-a a nemzetközi adatbázisokban nem szerepel. Sok közleménynél a teljes szöveges elérhetőség is adott (a REAL-ban vagy másutt). A magyar tudományos nyelv használatában a legnagyobb hatású,

leginkább maradandó közlési forma a publikáció. Ezek nyilvántartásának egyedüli biztosítója a nemzeti tudományos bibliográfia, az MTMT.

A hazai tudományos kiadás fenntartása szempontjából kiemelkedő fontosságú az MTMT által biztosított hatásmutató – a hivatkozások száma. Ha a hazai kiadású, magyar nyelvű közlemények hivatkozásszáma nem lenne ellenőrizhető, az a közlések számának csökkenéséhez, a magyar nyelvű publikálás súlyvesztéséhez vezetne. Az MTMT ad lehetőséget arra is, hogy a magyar nyelvű tudományos közlés trendjeit és formáit a tudománymetria eszközeivel elemezzük.

X.

A Magyar Tudományos Akadémia által támogatott, vele együttműködő tudományos társaságok magyar nyelvet szolgáló tevékenysége

Az MTA – tudományos osztályai javaslatára – évtizedek óta támogatja a saját tudományterületük meghatározó tudományos társaságait. Ennek 2022 óta az is feltétele, hogy a támogatott társaságok vegyenek részt az MTA köztestületének munkájában. A jelenleg támogatott 60 társaság között 3 tevékenysége kapcsolódik közvetlenül a magyar nyelv ápolásához.

A **Magyar Nyelvtudományi Társaság** kiemelt célja a magyar nyelv és nyelvhasználat tudományos tanulmányozása, az anyanyelv fejlesztése, ápolása, megőrzése a határokon átívelő nyelvi és nemzeti közösség számára. Szakosztályai (magyar nyelvi, finnugor, idegen nyelvi, általános nyelvészeti), tagozatai (magyartanári, névtani) és regionális csoportjai is működnek.

A **Modern Filológiai Társaság** kiemelt fontosságúnak tekinti a nyelvtudománnyal kapcsolatos kutatások támogatását, az elért eredmények minél szélesebb körű megismertetését, a szélesebb körű társadalmi igényeknek való megfelelést, a fiatalok (kutatók, doktoranduszok) tudományos nyilvánosság előtti szereplésének biztosítását. Az elmúlt években kiépítette és folyamatosan erősítette kapcsolatát a határon túli felsőoktatási intézményekkel.

A **Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság** tagsága felöleli a világ csaknem minden olyan egyetemén oktató kollégákat, ahol a magyart mint idegen nyelvet oktatják, illetve ahol a magyar művelődésről, kultúráról kurzusokat tartanak. Biztosítja a magyar nyelvet ért közelkortárs hatások hatékony vizsgálatát. Célja a magyar tárgyú vagy magyar vonatkozású tudományos munkák koordinálása, ösztönzése Magyarországon és szerte a világon. Tevékenysége több szalon is kapcsolódik az MTA közfeladat-ellátásához. Fontos közvetítő szerepet tölt be a hazai intézményes tudományosság, valamint a csak szakmai és civil jellegű hazai és külföldi kutatói közösségek és egyéni kutatók között.

A Magyar Tudományos Akadémia számára javasolt intézkedések

Bevezető megállapítások

A magyar társadalomban, azon belül a tudományos közösségekben erős igény él a magyar nyelv széles körű használatára, fejlesztésére és technológiai támogatására. A társadalom elvárja, hogy a Magyar Tudományos Akadémia ebben meghatározó szerepet játsszon, de sok kérdésben hiányzik egy egységesen elfogadott és támogatott álláspont. Mindezeket a kérdéseket rendszeresen meg kell vitatni mind a tudományos közösségekben, mind pedig a teljes magyar társadalomban. Figyelemmel kell lenni a szomszédos és a távoli országokban élő magyar nyelvhasználók helyzetére és igényeire is.

Az Akadémia magyar nyelvi küldetésének szolgálata csak akkor lehet eredményes, ha a párbeszédet folytatók kellően tájékozottak a magyar nyelv állapotáról, helyzetének tudományos értékeléséről és arról, amit a Magyar Tudományos Akadémia a magyar nyelv ápolása és fejlesztése érdekében tesz.

A vitafórum összefoglalójának és a jelen összefoglaló tartalmának összevetéséből egyértelműen kiderül, hogy még a magyar nyelv állapotaért és a magyar nyelv tudományos és akadémiai alkalmazásáért különös felelősséget érző akadémikusaink és köztestületi tagjaink mindegyike sem rendelkezik elegendő ismerettel az Akadémia a magyart mint anyanyelvet és mint tudományos nyelvet gondozó és támogató tevékenységéről.

Az Akadémia köztestületi tagjai, testületei és a vitafórum résztvevői számos problémát azonosítottak és jeleztek az MTA vezetése és a Közgyűlés számára, amelyek megfelelő értékelése, elemzése és megoldása csak tudományos megalapozottsággal történhet, számba véve erőforrásainkat és kijelölve a prioritásokat.

Érdemi előrelépés csak az akadémiai közösség támogatásával, széles körű egyetértésére alapozva érhető el. Ennek érdekében az MTA vezetésének háromévente jelentést és rá épülő javaslatokat kellene készítenie a Közgyűlés számára, amelyben beszámol az Akadémiának a magyar nyelv ápolása terén végzett munkájáról.

További előrelépést jelentene, ha a közgyűlési állásfoglalás alapján az MTA elnöke irányításával kidolgozásra kerülne az Akadémia magyar nyelvi stratégiája és cselekvési programja, amelyet annak Elnökség általi elfogadása léptetne életbe. Ezt követően a stratégiát és programot háromévenként, az említett jelentés Közgyűlés általi elfogadása alapján meg kellene erősíteni és szükség szerint megújítani.

Javaslatok

1. Az Akadémia elnöke terjessze ezt a jelentést a soron következő, 197. közgyűlése elé, majd ezt követően háromévenként készüljön átfogó jelentés az Akadémia magyar nyelvvel kapcsolatos tevékenységéről. A jelentés értékelje a magyar nyelv általános állapotát, a tudományos életben betöltött szerepét és a tudománynak a magyar nyelv használata, fejlesztése érdekében folytatott munkáját, elért eredményeit.

Ezt követően a Közgyűlés háromévenként ismerkedjen meg az „Akadémia a magyar nyelvért” című jelentéssel, és hozzon döntést az arra épülő javaslatokról. A javaslatokat és döntéseket – az Akadémia alapításkori küldetésének megfelelően – ismertetni kell mind a társadalommal, mind a döntéshozókkal.

2. A 197. közgyűlésen hozott támogató döntés esetén az MTA elnöke készítse el és terjessze az MTA Elnöksége elé elfogadásra az Akadémia magyar nyelvi stratégiáját és az érvényesítését szolgáló programját, amelyet ezt követően háromévente, az előző évi közgyűlésen megtárgyalt és elfogadott jelentés alapján szükség szerint felül kell vizsgálni és meg kell erősíteni.
3. A megvitatást, feltárást, konszenzus kialakítását igénylő kérdésekben az Akadémia szervezzen konzultációkat, vitafórumokat, amelyek eredményét vegye figyelembe testületi munkája során, és építse be hároméves jelentésébe.
4. Az elnök hozzon létre bizottságot, amelynek feladata, hogy az akadémiai köztestület tagjai és a vitafórum résztvevői által felvetett kérdéseket áttekintse, és javaslatot tegyen az elnöknek átfogó kezelésükre és az eredmények közérthető kommunikációjára.
5. A 197. közgyűlésen hozott támogató döntés esetén megkezdődő stratégia- és programalkotó, valamint a cselekvési tervet kialakító munka során – egyebek mellett – az alábbi témaköröket kell mindenképpen figyelembe venni:
 - a) az Akadémia égisze alatt folyó tevékenységek összehangolása.
 - b) az akadémiai tevékenységek és programok eredményeinek minél szélesebb körben való terjesztése, hozzáférhetővé tétele, a szakmai-tudományos hasznosulás biztosítása, a köznevelés, a felsőoktatás és a társadalom számára hiteles útmutatás és tájékoztatás nyújtása;
 - c) a magyar nyelvű tudományos folyóiratok és könyvek, a humán tudományok területén különösen fontos szintetizáló, összegző művek támogatása, nyílt és online hozzáféréseinek biztosítása;
 - d) a magyar nyelvű könyv- és folyóirat-kiadás, azon belül az MTA kiadói és támogatói szerepének értékelése és feladatainak meghatározása;
 - e) a magyar nyelvű tudományos folyóiratok és könyvek hazai és nemzetközi láthatóságának, idézetségének biztosítása;
 - f) az Akadémiai Kiadó szerepének értékelése a magyar nyelvű tudományos folyóiratok megjelentetésében;

- g) az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program (EISZ) szerepének megtartása, erősítése;
- h) az MTA Domus programjának erősítése, a határon túli magyar tudományos műhelyek, közösségek, magyar nyelvű és/vagy tárgyú kutatásokat végző tudományos szervezetek és kiadványok megjelenésének, hozzáférhetőségének támogatása;
- i) az ismeretterjesztő és ismeretközvetítő művek és események differenciált támogatása (folyóiratok, tankönyvek, szakkönyvek, előadások) ;
- j) a magyar nyelvű tudomány-népszerűsítés ösztönzése;
- k) a magyar mint tudományos nyelv ápolásában végzett tevékenység figyelembevételével az akadémiai címek és díjak követelményeinek pontrendszerében;
- l) a magyar folyóiratokban megjelent publikációk, a magyar szakkönyvek és tankönyvek megfelelő elismerése, a szakterületi sajátosságok figyelembevételével.
- m) a tudományos eredmények társadalmi hasznosságának elismerése: magyar nyelven írt ismeretközvetítő és összefoglaló könyvek, tankönyvek értékelő elfogadása, a magyar szaknyelv ápolásában kifejtett tevékenység értékelése;
- n) a CoARA (Coalition for Advancing Research Assessment) elveinek megfelelően a tudományos teljesítmény kiegyensúlyozott minőségi és mennyiségi értékelésének érvényesítése a tudomány többnyelvűsége és a nyelvek egyenrangúsága érdekében;
- o) javaslatok megfogalmazása a magyar tudományos élet meghatározó intézményei számára;
- p) az Akadémia *Magyar Tudomány* című folyóiratának támogatása, küldetésének, ismertségének erősítése;
- q) a *Magyar Tudományos Művek Tára* fenntartása és fejlesztése különös tekintettel a magyar nyelvtudomány és a magyar nyelvű tudományosság szükségleteire;
- r) a tudományos társaságokkal való együttműködés nyújtotta lehetőségek figyelembevételével a nyelvi stratégia és program megalkotása és megvalósítása során.